

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНАКАТИВНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ

MODERN APPROACHES TO THE FORMATION OF STUDENTS' COMMUNICATIVE-SPEECH COMPETENCE OF THE HUMANITARIAN-PEDAGOGICAL COLLEGE

У статті розглянуто сутність і основні характеристики нових підходів як загальнодидактичних категорій, на які орієнтують чинні програми з української мови. Сучасна освіта в Україні виходить на якісно новий щабель, зумовлений змінами в суспільному житті. Від якості впровадження і застосування інноваційних підходів в освітньому просторі значною мірою залежить прогрес нашого суспільства. Формуються концептуальні засади національної системи освіти, народжуються нові концепції, дослідники створюють оригінальні навчальні та виховні системи, апробуються сучасні підходи до вивчення різних навчальних предметів, зокрема й української мови. Мета розвідки полягає в теоретичному обґрунтуванні та визначенні ефективних підходів щодо формування комунікативно-мовленнєвої компетентності студентів-філологів. Досягнення зазначеної мети студії залежить від удосконалення знань, умінь студентів під час вивчення лінгводидактичних дисциплін. Тобто ефективне формування комунікативних, мовних, мовленнєвих умінь учасників освітнього процесу можливе за умови поєднання особистісно орієнтованого, професійно орієнтованого, комунікативного, діяльнісного, функціонально-стилістичного, соціокультурного та текстоцентричного підходів. Підхід до навчання визначено як основну лінгводидактичну категорію, яка визначає ефективність навчання мови та вибір принципів, технологій, методів і прийомів, засобів навчання лінгвістичних дисциплін, що реалізують цю ефективність, а також формують окремі характеристики мовної особистості щодо вибору майбутньої професії. Актуальність нашого дослідження зумовлена соціальним замовленням суспільства на підвищення результативності навчання, уявлення мовлення, формування здатності спілкування в різних ситуаціях, жанрах, стилях, видах мовленнєвої діяльності (продуктивні та рецептивні).

Ключові слова: сучасні підходи, компетентність, комунікативно-мовленнєва компе-

тентність, вчитель-філолог, формування мовної особистості студентів-словесників.

The article considers the essence and main characteristics of new approaches as general didactic categories, which are the focus of current programs in the Ukrainian language. Modern education in Ukraine is reaching a qualitatively new level due to changes in public life. The progress of our society largely depends on the quality of implementation and application of innovative approaches in the educational space. Conceptual foundations of the national education system are formed, new concepts are born, researchers are creating original educational systems, and modern approaches to the study of various subjects, including the Ukrainian language, are tested. The purpose of article is theoretically to substantiate and determine effective approaches to the formation of students-philologists' communicative and speech competence. Achieving this goal of studies depends on improving the knowledge and skills of students while studying linguodidactic disciplines. That is, the effective formation of participants' communicative, language, speech skills during the educational process is possible provided a combination of personality-oriented, professionally oriented, communicative, activity, functional-stylistic, socio-cultural and text-centric approaches. The approach to learning is defined as the main linguodidactic category, which determines the effectiveness of language learning and the choice of principles, technologies, methods and techniques, teaching aids of linguistic disciplines that implement this effectiveness, and form certain characteristics of language personality to choose future profession. The relevance of our study is due to the social order of society to increase the effectiveness of learning, speech expression, the formation of the ability to communicate in different situations, genres, styles, types of speech activity (productive and receptive).

Key words: modern approaches, competence, communicative-speech competence, teacher-philologist, formation of language personality of students-linguists.

УДК 378.147:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/24-2.23>

Скрипник Н.І.,

канд. філол. наук,

завідувач кафедри української філології

КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Постановка проблеми в загальному вигляді. Натепер існує багато сучасних підходів до формування мовної та мовленнєвої особистості студентів на заняттях із лінгводидактичних дисциплін. Інноваційний підхід до навчання рідної мови визначається основною функцією самої мови, спирається на рівень розвитку студентів, на динаміку формування комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок за певною методикою, на ефективність методів, прийомів, технологій і засобів навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз спеціальної літератури засвідчив, що проблема формування та впровадження сучасних під-

ходів в освітній простір є предметом дослідження у працях науковців психологічної, лінгвопедагогічної галузей: З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіної, Г. Дідук-Ступ'як, Т. Донченко, В. Дороз, О. Караман, С. Карамана, О. Копусь, І. Кучеренко, Л. Мамчур, Н. Мордовцевої, А. Нікітіної, С. Омельчука, Н. Остапенко, М. Пентиліук, Л. Попової, Л. Рускуліс, О. Семенов, Т. Симоненко, Г. Шелехової та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасній лінгвометодичній базі науковці репрезентують такі підходи до навчання української мови, які поділяються на традиційні (лінгвістичний, педагогічний, психоло-

гічний, моральний, естетичний) та нові (комунікативно-діяльнісний, когнітивний, функційно-стилістичний, соціокультурний, текстоцентричний тощо). Актуальна для нашої розвідки характеристика інноваційних дидактичних та лінгводидактичних підходів до навчання мови з метою розвитку комунікативно-мовленнєвих компетентностей студентів гуманітарно-педагогічного коледжу, що формуються на вміннях та навичках у продуктивних та рецептивних видах мовленнєвої діяльності.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та визначенні ефективних підходів щодо формування комунікативно-мовленнєвої компетентності студентів-філологів. Досягненню мети сприятиме ґрунтовна характеристика взаємопов'язаних сучасних наукових підходів до навчання.

Виклад основного матеріалу. Сучасний заклад вищої освіти повинен насамперед піклуватися про розвиток особистостей. Нині інформатизований світ дуже стрімко змінюється, дедалі важче в ньому орієнтуватися викладачу та майбутньому вчителю-словеснику. Кожен педагог намагається відшукати ефективні методи, прийоми, форми та підходи роботи, обрати свій стиль викладання, а також створити умови для позитивного розвитку навчальних здібностей і увиразнення мовлення студентів.

Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності в єдності з когнітивною компетентністю допоможе сформувати мовну особистість, яка буде забезпечувати висококультурне інтелектуальне спілкування українською літературною мовою. Адже мовленнєвий розвиток у сучасній методичній науці відбувається у процесі мовленнєвої діяльності. На думку Т. Донченко, на нові підходи до вивчення мовних одиниць і категорій, на характер теоретичного і дидактичного матеріалу істотно впливає мовленнєва діяльність студентів [7, с. 5–11].

За Великим тлумачним словником, підхід – це «сукупність, способів, прийомів розгляду чогонебудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь» [2, с. 969]. Підхід до навчання розглядається в методиці як базисна категорія, яка визначає стратегію навчання мови та вибір методу навчання, що реалізує цю стратегію [1, с. 200]. Варто зазначити, що «підхід» як лінгводидактична категорія не зафіксовано в педагогіч-

них і методичних словниках і енциклопедіях. Ми підтримуємо погляди С. Омельчука, який розглядає поняття «підхід» як найвищий щабель в ієрархії лінгводидактичних категорій, що об'єднує в собі інші категорійні поняття. Учений визначає «підхід» як методологічну категорію лінгводидактики, що позначає складне багатовимірне явище, системну сукупність якого становлять принципи, технології, методи, прийоми, засоби й форми навчання, яке характеризується концептуальністю, процесуальністю, системністю, керованістю й дієвістю (табл. 1) [13, с. 3–4].

Основним підходом, що характеризує сучасний етап розвитку методичної науки, можна вважати *особистісно зорієнтований підхід*. За цього підходу визначальними мають бути робота в парах, групах, студентські диспути, рольові ігри, розігрування діалогів, ведення бесід, розвиток творчих здібностей, самооцінювання. Сутність підходу полягає в урахуванні вікових, психологічних, професійних інтересів, можливостей студентів, у здійсненні опори на принципи диференціації, індивідуалізації навчання, в особистісному розвитку здобувачів освіти [6, с. 130]. М. Пентилюк розглядає цей підхід як послідовне ставлення педагога до учня як до особистості, самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку та суб'єкта виховної взаємодії [21, с. 178]. Отже, особистісно зорієнтований підхід у нашому дослідженні має забезпечувати розвиток особистості, впливати на увиразнення мовлення студентів-філологів, ґрунтуючись на виявленні індивідуальних особливостей студента як суб'єкта пізнання і предметної діяльності.

М. Пентилюк одним з актуальних нині вважає *компетентнісний підхід*, ставить його поряд з особистісно та діяльнісно орієнтованим, когнітивно-комунікативним, функційно-стилістичним та ін. [15, с. 2]. Компетентнісний підхід робить акцент на тому, що знання повинні підпорядковуватися вмінням і навичкам. У сучасній парадигмі закладів вищої освіти компетентнісний підхід репрезентує якісно нові підходи, що відповідають інноваційним процесам в освіті. Сучасний випускник гуманітарно-педагогічного коледжу має знати не лише всі граматичні, орфографічні й пунктуаційні правила та винятки з них, а й уміло і легко використовувати відповідно до потреб комунікації мовні засоби, уміти грамотно говорити і писати, орієн-

Таблиця 1

Визначення поняття «підхід» у лінгводидактичній літературі

Визначення	Джерело
Г. Селевко трактує це поняття як методологічну орієнтацію вчителя, яка спонукає до використання певної характерної сукупності взаємопов'язаних ідей, понять і способів педагогічної діяльності.	[20, с. 48]
Н. Голуб переконує, що підхід – світоглядна категорія, «що відображає соціальні настанови суб'єктів навчання як носіїв суспільної свідомості; як глобальна й системна організація й самоорганізація освітнього процесу; як стратегія навчання, що поєднує в собі методи, форми, прийоми навчання».	[3, с. 2]

туватися в мовленнєвому процесі. Девід Макклеланд стверджує, що становленню успішної життєвої діяльності особистості в навчанні сприяє саме компетентнісний підхід (табл. 2) [26].

Ми вважаємо, що побудову методичної системи формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх учителів української мови необхідно пов'язати з *комунікативно-діяльним підходом*, адже студент може виявити власну комунікативну компетентність тільки в мовленнєвій діяльності серед членів не лише освітнього простору, а й суспільного середовища. На думку М. Пентиліук, О. Горошкіної, А. Нікітіна, в основу

цього підходу покладено мовленнєву діяльність здобувачів освіти (аудіювання, говоріння, читання і письмо). Комунікативно-мовленнєві завдання мотивують і підтримують потребу студентів-словесників у спілкуванні, забезпечують перехід від репродукції мовлення до самостійного продукування, до невідготовленого мовлення в різноманітних ситуаціях спілкування. О. Горошкіна наголошує, що «повинен бути закладений весь методично адаптований матеріал комунікативно-базового ядра сучасної української літературної мови», а паралельно із цим необхідно «залучити до курсу етнокультурознавчий компонент, що відображає українознавство,

Таблиця 2

Аналіз компетентнісного підходу (далі – КП) у лінгводидактичних працях

Визначення	Джерело
М. Пентиліук зазначає, що КП – «своєрідний орієнтир, який спрямовує професійну діяльність учителя на виконання головної мети мовної освіти – виховання мовної особистості, яка володіє системою знань, умінь і навичок, що забезпечать її високий рівень спілкування в різних життєвих ситуаціях».	[15, с. 5]
О. Пометун висловлює припущення, що КП потребує «трансформації змісту освіти, перетворення його з моделі, яка існує «об'єктивно» для «всіх», на суб'єктивні надбання одного, конкретного здобувача освіти, надбання, що їх можна виміряти».	[18, с. 47]
Л. Овсієнко вказує на те, що КП реалізується «від передачі знань і вмінь предметного змісту до формування майбутнього вчителя зі сформованими життєвими і професійними компетентностями».	[12, с. 47]
М. Фіцула зазначає, що КП передбачає «мотиваційну, рефлексивну, когнітивну, операційно-технологічну та інші складові частини результатів навчання, що відбивають прирощення не лише знань, умінь і навичок, а й досвіду емоційно-ціннісного ставлення».	[23, с. 124]
Д. Макклеланд наголошує, що КП «повинен стати пріоритетним у навчанні».	[26, с. 331]

Таблиця 3

Аналіз компетентнісно-діяльнісного підходу (далі – КДП) у лінгводидактичних джерелах

Визначення	Джерело
Г. Шелехова акцентує увагу на тому, що КДП реалізується у процесі взаємопов'язаного вдосконалення чотирьох видів мовленнєвої діяльності учасників освітнього процесу – аудіювання (слухання – розуміння), читання, говоріння, письма, а «робота над мовною теорією, формування вмінь з мови підпорядковується інтересам розвитку мовлення; передбачає широке застосування інтерактивних методів навчання, оптимальне поєднання фронтальної, групової та індивідуальної форм організації навчального процесу».	[25, с. 61]
Для М. Пентиліук КДП «полягає в такій організації навчання, коли засвоєння мови відбувається безпосередньо у процесі комунікативної діяльності з метою оволодіння комунікативними вміннями і навичками. Цей підхід спрямований на формування комунікативної компетентності – здатності користуватися мовою залежно від конкретної ситуації».	[21, с. 7]
М. Пентиліук зауважує, що КДП до навчання української мови «як основа мовленнєвої діяльності мовців дає їм змогу виявляти свою компетентність за певних умов у специфічному оточенні та в окремій сфері діяльності».	[17, с. 51]

Таблиця 4

Аналіз функційно-стилістичного підходу (далі – ФСП) у лінгводидактичних студіях

Визначення	Джерело
Для В. Мельничайко ФСП є «одним із засобів удосконалення викладання рідної мови і ґрунтується на здійсненні взаємозв'язку стилістики з усіма іншими розділами».	[10, с. 76]
Г. Михайловська вважає, що цей підхід пов'язує мову (систему мови) й мовлення, парадигматику й синтагматику, статистику й динаміку, забезпечує перехід від мови як семіотичної системи до мови як діяльності.	[11, с. 93]
М. Пентиліук зазначає, що «головне в організації такого навчання – йти від тексту, на матеріалі текстів повторювати, узагальнювати і поглиблювати знання про систему мови, активізувати засоби всіх мовних рівнів у їх взаємодії. За таких умов саме знання стилістики сприяє піднесенню мовленнєвої культури людини, виробленню вмінь послуговатися мовними засобами в різних сферах спілкування й життєвих ситуаціях».	[14, с. 2]

Таблиця 5

Аналіз соціокультурного підходу в лінгводидактичних розвідках

Визначення	Джерело
Шелехова Г. зазначає, що соціокультурний підхід у мовній освіті – це вивчення мови на основі створеної українським народом оригінальної і яскравої культури, відображеної в міфології, традиціях і звичаях, усній народній творчості, а також акумульованої в перекладних літературних творах культур інших народів, трансформація студентом відомостей із мови, літератури, історії та інших предметів, власного життєвого досвіду, що відбувається у процесі підготовки усних та письмових творів, під час виконання творчих робіт інших жанрів, в особистісно неповторний погляд на життя, у переконання, світоглядні настанови, ідеали, у знання культурних реалій, які забезпечують органічне входження в суспільство, визначення свого місця в ньому.	[24]
Л. Мацько, О. Семенов наголошують, що «соціокультурний підхід сприяє розвитку духовної сфери особистості, збагаченню словникового запасу, формуванню особистісних переконань, самовдосконаленню особистості, створенню освітнього простору здобувачів освіти. Специфіка реалізації зазначеного підходу полягає у формуванні умінь готувати тематичні екскурсії, зустрічі, олімпіади, вікторини, ігри, конкурси, укладати тематичний словник-тезаурус, власну електронну бібліотеку».	[9, с. 50]

Таблиця 6

Аналіз текстоцентричного підходу (далі – ТП) у лінгводидактичних джерелах

Визначення	Джерело
М. Пентиліук переконує, що ТП покликаний реалізувати низку завдань: формувати складники культуромовної особистості (нормативність, правильність, точність, доречність, виразність тощо); удосконалювати вміння практично використовувати моделі висловлень; розвивати культуру ведення розмови; формувати мовленнєву компетентність мовця.	[16]
І. Дроздова вважає, що ТП «передбачає підбір текстів-зразків, що мають типологічні характеристики певних жанрів мовлення, і подає мову як систему підсистем, що функціонує в різних сферах комунікації».	[5, с. 264]
Основною категорією ТП є текст, який визначено в науковій літературі як «писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими, формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дискантному плані спільною тематичною і сюжетною заданістю».	[22, с. 627]
Н. Ковальчук вважає, що ТП «ураховує методичну систему роботи з текстами: від комплексного аналізу готового чи створеного тексту до побудови власних висловлень різних типів і стилів мовлення».	[8, с. 127]

репрезентує українську літературу не тільки як дидактичний матеріал, а як засіб духовного й естетичного виховання, формування комунікативно-мовленнєвої компетенції та мовної грамотності учасників освітнього простору» (табл. 3) [4, с. 95].

Метою *функційно-стилістичного підходу* є практичне опанування усного і писемного мовлення, тому активне його використання на заняттях із мовних дисциплін під час виконання системи вправ і завдань комунікативно-мовленнєвого спрямування сприятиме формуванню комунікативно-мовленнєвої компетенції студентів-філологів. А в його основу покладено принцип цілісного вивчення мови і мовлення – лексики, фонетики, граматики, синтаксису, риторики, стилістики (табл. 4).

Реалізацію соціокультурного підходу більшість лінгводидактів убачають в організації роботи з текстом чи системою текстів соціокультурного спрямування, побудови власних висловлень відповідної тематики, тому існує тісний взаємозв'язок між ним і текстоцентричним підходом (табл. 5).

В основі *текстоцентричного підходу* – осмислення тексту як мовленнєвого виразу, формування умінь і навичок точно, доречно, виразно формулювати власні думки відповідно до встановлених

правил побудови висловлень; удосконалення моделей висловлень; розвиток культури власного мовлення, що, безперечно, формує комунікативно-мовленнєву компетентність майбутніх учителів української мови, сприяє увиразненню їхнього мовлення (табл. 6) [19].

Ми вважаємо, що в методичній системі розвитку комунікативно-мовленнєвої компетенції студентів-словесників текстоцентричний підхід є пріоритетним і реалізується на основі дібраних навчальних текстів, що використовуються як дидактичний матеріал мовної і мовленнєвої змістової лінії, а також за допомогою системи спеціально орієнтованих завдань, що передбачають оцінювання текстів, побудову на їх основі власних висловлень різних стилів і типів мовлення з метою ефективного формування комунікативно-мовленнєвої компетенції майбутніх педагогів-філологів.

Висновки. Наше дослідження з позиції сьогодення спільною ознакою для всіх нових підходів виокремлює переосмислення освітньої парадигми, за якої можливим стає цілеспрямований перехід від накопичення теоретичних знань, умінь і навичок, опанування мовних і мовленнєвих правил до практичної мовленнєвої діяльності. Отже,

базовими сучасними підходами до навчання мовних дисциплін з урахуванням увиразнення мовлення студентів є ефективна взаємодія традиційних підходів у комплексі з інноваційними підходами вивчення лінгвістичних дисциплін студентами-словесниками в освітньому просторі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Азимов Э. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва : Икар, 2010. 448с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і голов. ред. В. Бусол. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Голуб Н. Підходи до навчання української мови в основній школі. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 3. С. 2–10.
4. Горошкіна О. Лінгводидактичні засади навчання української мови у старших класах природничо-математичного профілю : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2004. 362 с.
5. Дроздова І. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів ВНЗ нефілологічних спеціальностей : монографія. Херсон : ХНАМГ, 2010. 320 с.
6. Зязюн І. Концептуальні засади теорії освіти в Україні. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2000. № 1. С. 11–24.
7. Інтеграція системно-описового, функціонально-стилістичного і комунікативно-діяльнісного підходів до вивчення української мови. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 2. С. 5–11.
8. Ковальчук Н. Текстотричний підхід до вивчення української пунктуації. *Педагогічні науки* : збірник наукових праць. Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. Вип. 47. 424 с.
9. Мацько Л., Семенов О. Компетентнісні підходи і програмні засади в навчанні української мови в 10-12 класах середньої школи (профіль – українська філологія). *Українська мова в освітньому просторі*. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. С. 44–60.
10. Мельничайко В., Пентиліук М., Рожило Л. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. Київ : Рад. школа, 1982. 216 с.
11. Михайловская Г. Лингводидактические основы формирования речевых умений в процессе обучения русскому языку : монография. Киев : Изд. центр ОАУКРНИИПСК, 1999. 208 с.
12. Овсієнко Л. Проблеми впровадження компетентнісного підходу в процес підготовки майбутніх педагогічних кадрів. *Українська мова і література в школі*. 2011. № 6. С. 46–48.
13. Омельчук С. «Підхід до навчання» як базова категорія сучасної лінгводидактичної науки. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 2. С. 2–8.
14. Пентиліук М. Теоретичні основи навчання стилістики в середній школі : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1996. 56 с.
15. Пентиліук М. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті. *Українська мова і література в школі*. 2010. № 2. С. 2–5.
16. Пентиліук М. Текстотричний аспект формування риторичних умінь і навичок учнів. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики* : збірник статей. Київ : Ленвіт, 2011. С. 96–108.
17. Пентиліук М. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей. Київ : Ленвіт, 2012. 256 с.
18. Пометун О. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* : Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
19. Рускуліс Л. Роль текстотричного підходу у процесі підготовки вчителя української мови. *Педагогічні науки* : збірник наукових праць. Херсон, 2013. Вип. 63. С. 317–323.
20. Селевко Г. Энциклопедия образовательных технологий : в 2-х т. Москва, 2006. Т. 1. 816 с.
21. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. М. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2003. 320 с.
22. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. Русанівський (співголова) та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.
23. Фіцула М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Тернопіль, 2008. 232 с.
24. Шелехова Г. Сучасні підходи до навчання рідної мови в загальноосвітній школі. *Українська мова і література в школі*. 1998. № 1. С. 8–12.
25. Шелехова Г. Зміст і структура оновленої програми з української мови для основної школи крізь призму сучасних підходів. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 2. С. 60–64.
26. McClelland D. Identifying competencies with behavioral-event interviews. *Psychological Science*. 1998. № 9. P. 331–339.